

พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์: รูปแบบบาร์มีที่ปรากฏในเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา Ksitigarbha Bodhisattva: Patterns of Pāramitā in Buddhist Narratives

แม่ชีนาวพร กุลธวัชวิชัย Maechee Nawaporn Gultawatvichai

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: Nawaporn.gul@gmail.com

Received February 22, 2026; Revised April 8, 2026; Accepted: June 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์: รูปแบบบาร์มีที่ปรากฏในเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเล่าเรื่องบาร์มีในพระพุทธศาสนา โดยมุ่งวิเคราะห์ทฤษฎีของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ในบริบทของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ผ่านกรอบแนวคิดเรื่องการเล่าเรื่องทางศาสนาและแนวคิดเรื่องบาร์มีในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การเล่าเรื่องบาร์มีในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสื่อสารคุณค่าทางจริยธรรมและอุดมคติของพระโพธิสัตว์ โดยปรากฏการสั่งสมบาร์มีผ่านภพภูมิต่างๆ ได้แก่ ภพมนุษย์ ภพสัตว์ และภพเทพ ซึ่งแต่ละภพสะท้อนการบำเพ็ญบาร์มีในมิติที่แตกต่างกัน ทั้งด้านเมตตา กรุณา ขันติ อธิษฐาน และปัญญา สำหรับกรณีพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ เรื่องเล่าในพระสูตรได้เน้นย้ำพระมหาปณิธานในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ก่อนการตรัสรู้ของตนเอง อันสะท้อนอุดมคติพระโพธิสัตว์แบบมหายานที่ให้ความสำคัญกับพระมหากรุณาธิคุณควบคู่กับพระมหาปัญญาธิคุณ จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า เรื่องเล่าของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์มิได้เป็นเพียงวรรณกรรมเชิงศรัทธา หากแต่เป็นโครงสร้างเรื่องเล่าที่ทำหน้าที่ปลูกฝังจริยธรรม สร้างความเข้าใจเรื่องกรรมและการสั่งสมบาร์มี และเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้นเพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ทั้งปวง

คำสำคัญ: บาร์มี; พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์; เรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article, Ksitigarbha Bodhisattva: Patterns of Pāramitā in Buddhist Narratives, aims to examine narrative representations of pāramitā (perfections) in Buddhism through the case study of Ksitigarbha Bodhisattva within the Mahāyāna tradition. Employing documentary research methodology, the study analyzes key textual sources, particularly the Kṣitigarbha Bodhisattva Pūrvapraṇidhāna Sūtra, along with related Theravāda and Mahāyāna scholarly works. The analytical framework integrates narrative theory with Buddhist concepts of pāramitā. The findings indicate that Buddhist narratives function as an essential medium for conveying ethical values and the Bodhisattva ideal. The accumulation of pāramitā is presented across multiple realms of existence-human, animal, and divine-each illustrating distinct dimensions of moral cultivation, including compassion, patience, determination, and wisdom. In the case of Ksitigarbha Bodhisattva, the narratives emphasize his great vow to liberate all sentient beings, especially those suffering in hell realms, prior to attaining Buddhahood. This reflects the Mahāyāna emphasis on altruistic liberation grounded in both great compassion and profound wisdom. The study concludes that the narratives of Ksitigarbha Bodhisattva are not merely devotional literature but constitute a meaningful narrative structure that reinforces ethical conduct, elucidates karmic principles, and articulates the ultimate goal of Buddhism-the liberation of all beings from suffering.

Keywords: Pāramitā; Ksitigarbha Bodhisattva; Buddhist Narratives

บทนำ

การเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการกล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่จะต้องผ่านอุปสรรคต่างๆ ในแง่ของปัญหาที่ปรากฏในการดำเนินชีวิตนั้นอาจเป็นเงื่อนไขที่ทำให้บุคคลในทางพระพุทธศาสนาจะเลือกปฏิบัติที่แตกต่างกันไป ดังกรณีที่เจ้าชายสิทธัตถะเลือกที่จะออกบวชท่ามกลางปัญหาในการแสวงหาความหลุดพ้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544) ในแง่นี้จะพบวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลาย ได้แก่การเล่าแบบเรื่องเล่า ที่อาศัยอิทธิพลพื้นบ้านและการเล่าแบบนิทานที่มีบทสรุปดีและมีคติสอนใจ

การเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการสื่อสารคำสอนที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งปรากฏทั้งในพระสูตรต้นปิฎกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในยุคหลัง เรื่องเล่าเหล่านี้มักกล่าวถึงลักษณะ

ของบุคคลที่ต้องผ่านอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินชีวิตและแสดงให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติตนเพื่อบรรลุจุดหมายทางธรรมวิธีการเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนามีหลายรูปแบบ อาทิการเล่าแบบชาดกที่เน้นเรื่องราวในอดีตชาติการเล่าแบบอวทานที่เน้นผลของกรรมและการเล่าแบบนิทานที่มีคติสอนใจรูปแบบการเล่าเรื่องเหล่านี้ต่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อสารหลักธรรมให้เข้าใจได้ง่ายและเกิดศรัทธาในการปฏิบัติธรรม (Castle, 2007)

ในบรรดาเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาเรื่องราวของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ถือเป็นหนึ่งในเรื่องที่มีอิทธิพลอย่างมาก ในพระพุทธศาสนานิกายมหายานโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกพระกษิติครรภโพธิสัตว์เป็นพระโพธิสัตว์ที่ได้รับความนิยมมาก ในศาสนาพุทธนิกายมหายานในภูมิภาคเอเชียตะวันออก มักมีรูปลักษณะเป็นพระภิกษุมหายาน นามของพระโพธิสัตว์องค์นี้แปลได้ว่า “ขุมทรัพย์แห่งแผ่นดิน” หรือ “ครรรค์แห่งแผ่นดิน” ซึ่งสื่อถึงคุณสมบัติ ในการรองรับและหล่อเลี้ยงสรรพสัตว์เหมือนดังแผ่นดิน (พระวิศวกัทรเชยเกียรติ, 2552)

ในเชิงโครงสร้างนิทานพื้นบ้าน (Structuralism) ตามแนวคิดของ วลาดิเมียร์พรอปป์ (Vladimir Propp) เรื่องเล่าบารมีมักประกอบด้วยรูปแบบเฉพาะ เช่น การเดินทางจากบ้านการเผชิญหน้ากับอันตรายและการต่อสู้กับวายร้าย (Vladimir, 1968) เพื่อทดสอบระดับความยิ่งใหญ่ของบารมีทั้ง 10 ประการ ตั้งแต่ชั้นธรรมดาอุปบารมีจนถึงปรมัตถบารมี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2561) บทความนี้มุ่งศึกษารูปแบบบารมีที่ปรากฏในเรื่องเล่าของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ โดยพิจารณาผ่านกรอบทฤษฎีเรื่องเล่า และแนวคิดเรื่องบารมีในพระพุทธศาสนา เพื่อทำความเข้าใจคุณค่าทางจริยธรรม และอุดมคติแห่งพระโพธิสัตว์ที่สื่อสารผ่านเรื่องเล่าดังกล่าว

การเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคำสอน โดยปรากฏทั้งในพระสูตรต้นตปิฎกและวรรณกรรมยุคหลัง มักนำเสนอเรื่องราวของบุคคลที่ต้องเผชิญอุปสรรคและแสดงแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายทางธรรม เช่น กรณีเจ้าชายสิทธัตถะออกบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ทั้งนี้ การเล่าเรื่องมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ชาดกที่เน้นอดีตชาติ อวทานที่แสดงผลแห่งกรรม และนิทานที่ให้คติสอนใจ โดยมีเป้าหมายเพื่อทำให้หลักธรรมเข้าใจง่ายและเสริมสร้างศรัทธาในการปฏิบัติธรรม

ในบรรดาเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาเรื่องราวของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ถือเป็นหนึ่งในเรื่องที่มีอิทธิพลอย่างมากในพระพุทธศาสนานิกายมหายานโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกพระกษิติครรภโพธิสัตว์เป็นพระโพธิสัตว์ที่ได้รับความนิยมมากในศาสนาพุทธนิกายมหายานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกมักมีรูปลักษณะเป็นพระภิกษุมหายานนามของพระโพธิสัตว์องค์นี้แปลได้ว่า “ขุมทรัพย์แห่งแผ่นดิน” หรือ “ครรรค์แห่งแผ่นดิน” ซึ่งสื่อถึงคุณสมบัติในการรองรับและหล่อเลี้ยงสรรพสัตว์เหมือนดังแผ่นดิน

ในประเทศไทย หนังสือ กษิติครรภโพธิสัตว์มูลปนิธานสูตร: พระสูตรว่าด้วยปนิธานเมื่ออดีตของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ฉบับแปลของพระวิศวกัทร เชื้อเกียก ได้ถูกเผยแพร่อย่างเป็นระบบ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนต่างๆ เช่น “อัครจริยแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์”, “วิบากกรรมและโทษทัณฑ์”, “ชื่อและสภาพของนรก”, “กุศลผลบุญของผู้อยู่และผู้ล่วงลับ” และ “ภารกิจที่ทรงมอบหมาย” ซึ่งไม่เพียงทำให้ผู้อ่านเข้าใจโครงสร้างพระสูตรได้อย่างลุ่มลึก แต่ยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาพระกษิติครรภโพธิสัตว์ในงานวิชาการไทยร่วมสมัย (พระวิศวกัทรเชื้อเกียก, 2552)

คุณค่าของเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนาถือเป็นสมบัติที่สำคัญของชาวพุทธ ที่ได้ผ่านกาลเวลาและการสืบทอดต่อกันมา มีคุณค่าต่อจิตใจ ต่อผู้ที่พบหรือได้ศึกษา ถึงคุณค่า ความดีงาม และมหาปนิธานอันเกินมนุษย์คนธรรมดาจะทำได้ยากยิ่ง ของพระมหาโพธิสัตว์พระกษิติครรภ ซึ่งเป็นที่เคารพที่น้อมนอบอย่างยิ่งของชาวพุทธศาสนา โดยเฉพาะในพุทธศานามหายาน การที่ผู้วิจัยได้เลือกที่จะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่าของพระมหาโพธิสัตว์เจ้าองค์นี้ มีความตั้งใจเพื่อที่จะให้ ผู้ที่มีความสนใจ ได้รับรู้ถึงบารมีของพระองค์ เพราะบางที การได้พบเห็นรูปลักษณ์ อาจจะรู้จักแคือนามของท่าน แต่การที่รับรู้ถึงความเป็นมาและประวัติของท่าน จะทำให้ผู้คนได้เข้าถึงเป็นรูปธรรมมากขึ้น และได้เห็นการบำเพ็ญกว่าจะมาเป็นพระโพธิสัตว์ที่ผู้คนได้กราบไหว้

แนวคิดเรื่องบารมีในพระพุทธศาสนา

คำว่า “บารมี” มีความเกี่ยวเนื่องทางรากศัพท์กับคำว่า “บรม” หรือ “ปรม” ซึ่งต่างหมายถึง “อย่างยิ่ง” หรือ “อย่างสูงสุด” ดังจะเห็นได้จากคำว่า บรมสุข ที่แปลว่า “ความสุขอย่างยิ่ง” หรือ “ความสุขอันสูงสุด” เมื่อคำว่า บรม พัฒนาเป็นคำว่า บารมีจึงสื่อความหมายถึง “ธรรมะ” หรือ “คุณธรรม” ที่บุคคลบำเพ็ญด้วยความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันประเสริฐและสูงส่งทางจิตวิญญาณ โดยนัยนี้ “บารมี” จึงสะท้อนถึงคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ ซึ่งผู้บำเพ็ญมุ่งปฏิบัติด้วยความตั้งใจมั่นและต่อเนื่อง เพื่อเข้าถึงความดีอันสูงสุด เช่น การบำเพ็ญเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ อันเป็นเป้าหมายแห่งการตรัสรู้และความหลุดพ้นอย่างแท้จริงในทางพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2561)

ในส่วนของบารมีมีด้วยกันหลายระดับ หลายชั้นด้วยกัน โดยบารมีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญ มีคุณธรรมหลักที่สำคัญ อยู่ 10 ประการด้วยกัน หรือที่เรียกว่า บารมี 10 หรือ ทศบารมี หมายถึง ปฏิปทาอันยวดยิ่ง คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น โดยบารมีนั้นในพระพุทธศาสนาปรากฏ 10 อย่างคือ

1. ทาน การให้ การเสียสละ

2. ศีล การรักษากายวาจาให้อยู่ในหลักความประพฤติที่เป็นแบบแผนแห่งภาวะของตน, ความประพฤติงามถูกต้องตามระเบียบวินัย
3. เนกขัมมะ การออกบวช, ความปลื้มปลื้งใจจากกาม
4. ปัญญา ความรอบรู้, ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และรู้จักแก้ไขปฏิบัติจัดการต่างๆ
5. วิริยะ ความเพียร, ความกล้ากล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอุตสาหะ ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่
6. ขันติ ความอดทน, ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจ เหตุผล และแนวทางความประพฤติหรือการปฏิบัติ ที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบ ไม่ลุอำนาจกิเลส
7. สัจจะ ความจริง คือ พูดจริง ทำจริง และจริงใจ
8. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น, การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้ แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่
9. เมตตา ความรักใคร่, ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวง มีความสุขความเจริญ
10. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง, ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียบธรรม และดำรง อยู่ในธรรม ไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหวไปด้วยความยินดียินร้ายชอบชังหรือแรงเฝ้ายาวนานยั่วใดๆ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

ขณะที่บารมีตามลำดับการบำเพ็ญนั้นได้ถูกยกระดับเพื่อแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของ พระพุทธเจ้า เป็นคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสมบำเพ็ญมาอย่างต่อเนื่องตลอด ระยะเวลาที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ แม้คำว่า “บารมี” จะหมายถึงการบำเพ็ญคุณธรรมขั้นสูงอยู่แล้ว แต่ ในพระพุทธศาสนายังได้จำแนกบารมีออกเป็นระดับต่างๆ ตามความยิ่งยวดของการเสียสละและความ เพียรพยายาม ได้ 3 ระดับคือ 1. บารมี 2. อุปบารมี และ 3. ปรมัตถบารมี ซึ่งถือเป็นลำดับขั้นแห่ง การพัฒนาคุณธรรมให้ถึงความบริบูรณ์ คือ

1. บารมี (ขั้นธรรมดา) เป็นระดับพื้นฐานของการบำเพ็ญคุณธรรม หมายถึงการเสียสละและ การทำความดีด้วยความสม่ำเสมอ โดยมุ่งช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การบำเพ็ญทานของพระ โพธิสัตว์ในระดับต้น ได้แก่ การสละทรัพย์สิ่งของเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ผู้ยากไร้ ผู้ตกทุกข์ได้ ยาก การเสียสละเช่นนี้เรียกว่า ทานบารมี
2. อุปบารมี (ขั้นสูง) เป็นระดับที่การเสียสละทวีความยิ่งยวดมากขึ้น จนถึงขั้นที่ต้องสละสิ่ง สำคัญของตน เช่น อวัยวะ เลือดเนื้อ หรือสิ่งที่มีค่ามาก เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์หรือเพื่อรักษา คุณธรรมอันดีงาม การสละอวัยวะเพื่อผู้อื่นในระดับนี้เรียกว่า ทานอุปบารมี

3. ปรมัตถบารมี (ขั้นสูงสุด) เป็นระดับสูงสุดของการบำเพ็ญบารมี หมายถึงการเสียสละอย่างเด็ดเดี่ยวเพื่อธำรงรักษาธรรม ความถูกต้อง และสัจธรรม แม้ชีวิตก็ทรงพร้อมจะสละเพื่อประโยชน์สูงสุดของสรรพสัตว์ ดังเช่นเหตุการณ์ในชาดกหลายเรื่องที่พระโพธิสัตว์ทรงสละพระชนม์ชีพเพื่อรักษาธรรมและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น การสละชีวิตในลักษณะนี้เรียกว่า ทานปรมัตถบารมี

นอกจากนี้ คุณธรรมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นศีล เนกขัมมะ วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา หรือปัญญา ก็มีลักษณะการจำแนกตามระดับเดียวกัน คือบารมี (ขั้นต้น) สู่ อุบารมี (ขั้นสูง) สู่ ปรมัตถบารมี (ขั้นสูงสุด) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจริงจัง ความมุ่งมั่น และพระมหากรุณาธิคุณของพระโพธิสัตว์ที่ทรงตั้งใจบำเพ็ญคุณธรรมทั้งปวงให้ถึงพร้อม เพื่อความตรัสรู้และเพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561)

การเล่าเรื่องบารมีของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

การเล่าเรื่องบารมีในทางพระพุทธศาสนามีใช้เพียงการบันทึกชีวประวัติ แต่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสในปาฏิหาริย์เท่านั้น โดยมีการเล่าแบบอวทาน หรือในพระพุทธศาสนาเถรวาทคืออุปทาน อันเป็นการเล่าถึงการบำเพ็ญบารมีอันเป็นธรรมเครื่องบ่มพระโพธิญาณเหล่านี้ทั้งที่เป็นบารมี 10 อุบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 33 ข้อที่ 122 หน้าที่ 776, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเล่านี้เป็นการสื่อสารลักษณะของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงออกถึงคุณธรรมพิเศษที่อยู่เหนือกว่าคนธรรมดาทั่วไปที่เรียกว่า บารมี และบารมีนี้เองจะถูกกล่าวถึงผ่านลักษณะอภิมหาเรื่องเล่า" (Metanarrative) ที่ซ่อนมนโคติทางสังคมและคุณค่าจริยธรรมไว้ภายใต้โครงสร้างเรื่องเล่าเอาไว้ (Castle, 2007) โดยคำว่า “บารมี” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “บรม” หมายถึงคุณธรรมที่บุคคลบำเพ็ญด้วยความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันประเสริฐและสูงส่งทางจิตวิญญาณ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561) โดยการเล่าเรื่องปรากฏผ่านการสังสมคุณธรรมในภพภูมิต่างๆ ดังนี้

1. การเล่าบารมีของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา การเล่าเรื่องถึงบารมีของพระโพธิสัตว์จะประกอบด้วยเรื่องเล่าที่มีลักษณะพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะพระองค์ทั้งนี้มาจากการเล่าเรื่องนี้พระอรหันตสาวกเป็นผู้ประพันธ์จึงเป็นที่มาของการเล่าเรื่องที่อธิบายให้เห็นภาพของคุณธรรมพิเศษของพระโพธิสัตว์ที่เหนือกว่าคนทั่วไป จึงพบเรื่องเล่าเหล่านี้ในการเล่าบารมีในภพภูมิมนุษย์มักเน้นที่การตัดสินใจท่ามกลาง ความขัดแย้งทางศีลธรรม (Moral Conflict) ซึ่งเป็นการพิสูจน์ความแข็งแกร่งของจิต (Kalupahana, 2008) จะพบวิธีการเล่าแบบนี้ในพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ ซึ่งมีปณิธานว่า “ตราบไฉนรกยังไม่สิ้นคนบาป ตรานั้นจะไม่ขอบรรลุพุทธภูมิ” จากคำปณิธานนี้จะเห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์ยอมไม่ละทิ้งแม้แต่สัตว์เพียงผู้เดียว ท่านจะต้องเป็นบุคคลสุดท้ายในการบรรลุถึงความตรัสรู้ หลังจากที่ได้ช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามโอฆะกันดารอันเป็นบ่อแห่งทุกข์นี้จนหมดสิ้นแล้ว (สมาลี มหณรงค์ชัย,

2543) จึงเป็นที่มาของการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมและความกตัญญูที่แสดงให้เห็นคุณธรรมที่จะทำให้อุดมการณ์นั้นบรรลุผลได้ ดังอดีตชาติของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็น ฤๅษีผู้เปี่ยมด้วยความกตัญญู ทรงยอมบำเพ็ญกุลและตั้งจิตอธิษฐานอย่างแรงกล้าเพื่อช่วยมารดาให้พ้นจากนรกภูมิ (พระวิศวกัทรเชยเถร, 2552) เรื่องนี้สะท้อนถึงการสร้างตัวตนทางสังคม (Sociological Subject) ที่ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างหน้าที่ตามจารีต (ความกตัญญู) กับโลกทางธรรม (Stuart, 1992)

2. การเล่าบาร์มีของสัตว์ เป็นการเล่าแบบพิเศษ เพราะธรรมดาสัตว์นั้นจะถูกมองว่าเป็นเครื่องเล่น และมีชาติภูมิต่ำกว่ามนุษย์ แต่ด้วยการที่พระโพธิสัตว์ไปเกิดเป็นสัตว์จึงพบวิธีการเล่านี้สอดคล้องกับหลักการนำเสนอคุณธรรมของสัตว์เหล่านั้นในแง่ของการเป็นเจ้าแห่งสัตว์ หรือเป็นกษัตริย์ของสัตว์ก็ได้ ในแง่จึงเป็นการเล่าบาร์มีของสัตว์มักปรากฏในรูปแบบชาดก ซึ่งชาดกในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนอดีตชาติและการสั่งสมบาร์มีของพระพุทธเจ้า โดยใช้รูปแบบการเล่าเรื่องผสมคำสอนทางศาสนา ซึ่งพัฒนามาจากวัฒนธรรมการเล่าเรื่องในยุคสมัยนั้น ชาดกมิได้เป็นเพียงนิทาน หากเป็นสื่อสำคัญในการอธิบายคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ผ่านการอุปมาในรูปแบบต่างๆ ทั้งมนุษย์และสัตว์ เรื่องเล่าเหล่านี้ช่วยตอกย้ำอุดมคติความเป็นพระพุทธเจ้าที่สมบูรณ์ ซึ่งตั้งอยู่บนคุณธรรมหลักสองประการ คือ พระมหาปัญญาธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณ (Reynolds, 2002) โดยในรูปแบบการเล่านั้น เป็นการเล่าผ่านการถอดแบบ (Replica narrative) หรือการเล่าเรื่องแบบตัวแทน โดยเป็นวิธีการเล่าโดยหยิบเอาเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งขึ้นมาเพื่อนำเสนอให้ผู้อื่นได้ชมหรือได้ฟัง โดยมุ่งหวังผลในด้านการสื่อสารธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น (เพลโต, 2559)

3. การเล่าบาร์มีของเทพ มนุษย์ในทุกยุคสมัย เมื่อเผชิญกับภัยพิบัติหรือความไม่แน่นอนของชีวิต มักแสวงหาที่พึ่งทางจิตใจ โดยเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่มองไม่เห็นแต่สามารถคุ้มครองและช่วยให้พ้นจากความทุกข์ได้ ความเชื่อนี้นำไปสู่การอ้อนวอนและบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเทพเจ้าหรือเทวดา ซึ่งเป็นรูปแบบความเชื่อที่ปรากฏอย่างยาวนานในอารยธรรมโบราณ ในอารยธรรมกรีก-โรมัน เทพเจ้าถูกยกย่องว่าเป็นผู้ควบคุมกฎธรรมชาติและชะตากรรมของมนุษย์ เช่น เทพแห่งสวรรค์ ความตาย มหาสมุทร หรือสงคราม การบูชาเทพเจ้าจึงมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความมั่นคงและความผาสุกในชีวิตมนุษย์ เช่นกันกับ ในศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกและอีสเทิร์นออร์ทอดอกซ์ ความเชื่อเรื่องเทวดาได้รับการจัดระบบอย่างชัดเจน โดยมองว่าเทวดาเป็นทูตสวรรค์ ผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือมนุษย์ และมีการแบ่งลำดับชั้นของเทวดาอย่างเป็นระบบ (แม้ซีบิลช่วย ศรีเปรม และพระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, 2564) ขณะเดียวกัน ศาสนาฮินดูซึ่งมีลักษณะพหุเทวนิยม ยกย่องเทพเจ้าจำนวนมากในฐานะผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เทวดาจึงเป็นแกนหลักของความเชื่อ และมีบทบาทโดยตรงต่อชีวิตมนุษย์ แนวคิดเรื่องเทพและเทวดาปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเวท และได้รับการ

พัฒนาอย่างต่อเนื่องในวรรณคดีสันสกฤต (ประจักษ์ ประภาพิทยากร, 2529) สำหรับพระพุทธศาสนา แม้จะได้รับอิทธิพลจากความเชื่อดั้งเดิมดังกล่าว แต่ได้ปรับกรอบความหมายของเทวดาให้สอดคล้องกับหลักกรรมและไตรลักษณ์ โดยมองว่าเทวดายังคงอยู่ในวัฏสงสาร มีการเกิดและดับตามเหตุปัจจัย วรรณกรรมพุทธศาสนาได้กำหนดบทบาทของเทวดา เช่น ท้าวจตุโลกบาล ผู้ปกครองทิศทั้งสี่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ซึ่งมีหน้าที่คุ้มครองโลก รับฟังธรรม และสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท เทวดา หมายถึง หมู่เทพชาวสวรรค์ ซึ่งเรียกรวมไม่ว่าจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิง ลักษณะของเทวดานั้นมีความเป็นทิพย์ มีร่างกายที่มีแสงสว่างห้อมล้อมด้วยรัศมี และเสียความเป็นทิพย์ โดยมีอายุเฉลี่ย 1 วัน เท่ากับ 800 ปีในโลกของมนุษย์ และการที่จะเป็นเทวดาได้นั้น ต้องมีหลักธรรมประจำใจ คือ หลักเทวธรรม วัตถุประสงค์ 7 บุญกิริยาวัตถุ 5 กุศลกรรมบถ 10 ซึ่งการเป็นเทวดานั้น มีการจำแนกชั้นต่างๆ ด้วย (พระอธิการประทุม จารุวิโส, 2554) แม้ภาพเทพเป็นภาพที่มีความสุขสูงละเอียด แต่ในเชิงธรรมะกลับเป็นภาพที่ต้องระมัดระวังเพราะอาจเกิดความประมาทดังนั้น เรื่องเล่าโพธิสัตว์ในภาพเทพมักมีจุดประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นว่าแม้อยู่ในสภาวะสุขที่สุด ก็ยังต้องบำเพ็ญบารมีอย่างไม่ลดละ เพื่อให้พ้นจากวัฏฏะโดยเช่นกัน ถึงแม้จะเป็นสุคติภพ เป็นภพภูมิที่อยู่ในภพที่ดี มีอายุยืนยาว และมีอานุภาพ มากกว่ามนุษย์ปรกติทั่วไป แต่ก็ยังถือว่า อยู่ในชั้นที่ด้อยกว่าพระอริยะ (พระอธิการประทุม จารุวิโส, 2554)

เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่า หนึ่งในนักคิดที่กล่าวถึงเรื่องเล่าทางศาสนา คือ เกรมาส Greimas (1983) กล่าวว่า เรื่องเล่าในยุคคลาสสิก โดยเฉพาะเรื่องเล่าทางศาสนา มีหน้าที่เสริมสร้างความรู้และอธิบายโลกผ่านโครงสร้างเรื่องที่ทำให้เกิดความสมจริง โดยมีตัวละครสำคัญ เช่น พระเจ้า ในฐานะผู้ดำเนินเรื่อง มนุษยชาติในฐานะผู้รับสาร ศัตรูในรูปของวัตถุ และจิตใจในฐานะผู้ช่วย ซึ่งในมิติของเรื่องเล่าทางศาสนา เทพทำหน้าที่เป็นตัวละครในการดำเนินเรื่อง

ในเรื่องราวของพระกษัตริย์โพธิสัตว์ ฉากหลังที่สำคัญคือ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์และเทวภูมิ (เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป, 2546) พระสูตรระบุว่าพระศากยมุนีพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมท่ามกลางหมู่เทพและพรหม เพื่อมอบหมายภารกิจสำคัญให้พระกษัตริย์โพธิสัตว์แลสรรพสัตว์ในภพภูมิภายหลังพุทธปรินิพพาน (พระวิศวภัทร เขียวเกียก, 2552) การเลือกใช้ภพภูมิเทพเป็นพื้นที่เล่าเรื่องมีความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ เพราะเป็นการแสดงถึงบารมีในด้านความรับผิดชอบและการสืบสานภารกิจเพื่อส่วนรวมที่ก้าวข้ามขีดจำกัดของกาลเวลา อย่างการไร้รอยต่อภพภูมิ

เรื่องเล่าเช่นนี้ทำหน้าที่สร้างสัมมาทิฐิและความเชื่อมั่นใน วิปាកัสถา (เชื้อผลของกรรม) ว่ามนุษย์ทุกคนหากฝึกตนด้วยดีตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์ ก็สามารถก้าวข้ามจากปุถุชนไปสู่ภูมิธรรมที่สูงส่งได้ (แม้ซึบุญช่วย ศรีเปรม และพระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, 2564) อย่างไรก็ตาม แม้เทพจะมีชีวิตอันเป็นทิพย์และเสวยสุขด้วยรัศมีกายที่รุ่งเรือง แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท

เทพยังคงเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ในสังสารวัฏที่ต้องเผชิญกับการจุติ (ความตาย) เมื่อหมดบุญ (พระอิการประทุม จารุวิโส, 2554) การเล่าบารมีของเทพจึงเป็นกุศโลบายที่นำเสนอชีวิตที่ประเสริฐ (Noble Life) ที่เปรียบพร้อมด้วยศีลธรรมสมบูรณ์ (พระมหาขวัณชัย กิตติเมธี, 2564) เพื่อเป็นเข็มทิศให้มนุษย์กล้าที่จะคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามและมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพานตามวิถีแห่งพระโพธิสัตว์สืบไป (อิติภัทร จรูญชัยกุลเจริญ, 2566)

จากการกล่าวถึงการเล่าบารมีไม่ว่าจะ การเล่าบารมีของมนุษย์ การเล่าบารมีของสัตว์ การเล่าบารมีของเทพ ไว้ว่าจะเป็นเรื่องเล่าในรูปแบบต่างการนำเสนอในด้านคุณธรรม ผ่านตัวละคร ที่เป็นมนุษย์ สัตว์ หรือเทพ มาเล่าเรื่องแฝงด้วยคุณค่าที่ซ่อนอยู่ภายใน ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนา ในการสั่งสอนและถ่ายทอดเรื่องราวได้เป็นอย่างดี

รูปแบบเรื่องเล่าบารมีที่ปรากฏในเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์

การเล่าเรื่องบารมีมีปรากฏในพระพุทธศาสนา อันเป็นการเล่าเรื่องของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญเพียร โดยปรากฏในเรื่องเล่าแบบชาดกหรือปทานของมหายาน และมีรูปแบบ ดังนี้

1. ลักษณะเรื่องเล่าพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่แพร่หลายในหมู่ประชาชนชาวจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเวียดนาม นั้นอยู่ภายใต้กรอบของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือการยกย่องอุดมคติแห่ง “พระโพธิสัตว์” ในฐานะเป้าหมายสูงสุดที่ผู้ปฏิบัติควรมุ่งบำเพ็ญ นิกายมหายานมองว่าพระโพธิสัตว์คือผู้ที่ได้สั่งสมบุญบารมีมาอย่างยาวนาน และมีศักยภาพที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อย่างไรก็ตามตามแนวคิดของมหายาน พระโพธิสัตว์มิได้มุ่งแสวงหาการหลุดพ้นเฉพาะตน แม้จะมีความพร้อมในการตรัสรู้และเข้าสู่พระนิพพานแล้วก็ตาม พระโพธิสัตว์ยังคงตั้งปณิธานชะลอการเข้าสู่พุทธภูมิ เพื่ออุทิศตนช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่ยังตกอยู่ในวัฏทุกข์ให้พ้นจากความทุกข์เสียก่อน อุดมคติเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรมแห่งการเสียสละและความกรุณาอันกว้างขวาง ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการบำเพ็ญบารมีในนามพระโพธิสัตว์ ด้วยเหตุนี้ การอุทิศตนช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่ยึดติดในความสุขหรือความหลุดพ้นของตนเอง จึงถูกยกย่องให้เป็นคุณธรรมขั้นสูงสุดของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศานามหายาน ประชาชนผู้ศรัทธาในนิกายมหายานจึงให้ความเคารพบูชาพระโพธิสัตว์อย่างลึกซึ้ง เพราะเชื่อว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้ใกล้ชิดและสามารถเกื้อกูลให้ตนพ้นจากความทุกข์ได้โดยตรง (เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป, 2546) และหนึ่งในพระมหาโพธิสัตว์ที่เป็นเคารพนับถือในทางพระพุทธศานามหายานองค์หนึ่ง คือ พระกษิติครรภมหาโพธิสัตว์

พระกษิติครรภโพธิสัตว์เป็นหนึ่งในพระมหาโพธิสัตว์ผู้ทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในพระพุทธศานามหายาน เป็นที่รู้จักในพระนาม “พระมหาปณิธานกษิติครรภราชาโพธิสัตว์” อันสะท้อนถึงพระมหาปณิธานอันยิ่งใหญ่ในการเกื้อกูลสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะผู้ที่ตกทุกข์อยู่ในอบายภูมิและนรก

โลกย์ ชื่อของพระองค์ปรากฏในพระสูตรมหายานหลายคัมภีร์ แต่ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดคือ กษิติครรภ์โพธิสัตว์มูลปณิธานสูตร ซึ่งถ่ายทอดทั้งประวัติ ปณิธาน และภารกิจของพระองค์ไว้อย่างครบถ้วน ในฉบับแปลไทยของพระวิศวกัทรเชยเกียรติ (2552) ได้อธิบายความหมายลึกซึ้งของพระนามว่า คำว่า “กษิติ” หมายถึงแผ่นดิน ส่วน “ครรร” หมายถึงที่รองรับ อุปมาดังจิตใจที่กว้างใหญ่ มั่นคง ลึกซึ้ง และสามารถรับแบกรับความทุกข์ของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้ได้โดยไม่หวั่นไหว เป็นคุณสมบัติที่สะท้อนให้เห็นถึงพระมหากรุณาและพระมหาปณิธานของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์อย่างแท้จริง พระสูตรมูลปณิธาน เล่าว่า พระศากยมนีพุทธเจ้าได้แสดงพระสูตรนี้ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท่ามกลางหมู่เทพ พรหม และพระโพธิสัตว์จำนวนมาก ในวาระนั้น พระพุทธองค์ทรงมอบภารกิจสำคัญให้พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ดูแลสรรพสัตว์ในภุมินรกทั้งหลายภายหลังเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว สื่อความหมายว่าพระกษิติครรภ์ทรงเป็นประหนึ่ง “ผู้สืบสานภารกิจของพระพุทธเจ้า” ในยุคหลังพุทธกาล (พระวิศวกัทรเชยเกียรติ, 2552) นอกจากนี้ พระสูตรยังบันทึกเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์หลายตอน หนึ่งในตอนที่กินใจที่สุดคือ เมื่อครั้งพระองค์ทรงเกิดเป็นธิดากษัตริย์ผู้เปี่ยมด้วยความกตัญญู มารดาของนางทำบาปกรรมจนตกสู่นรกภูมิ ด้วยความรักและความกตัญญู นางจึงบำเพ็ญกุศลและตั้งจิตอธิษฐานอย่างแรงกล้าเพื่อช่วยมารดาให้พ้นจากทุกข์ในอบายภูมิ ความตั้งใจอันมุ่งมั่นนี้ได้กลายเป็นรากฐานแห่งปณิธานที่พระองค์ประกาศไว้ภายหลังว่า “ตราบใดที่สัตว์นรกยังมีหมดสิ้น จะไม่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า” หรือที่ปรากฏในคัมภีร์ว่า “หากนรกยังไม่ว่าง ย่อมไม่ขอสำเร็จพุทธภูมิ” ปณิธานนี้ไม่เพียงแสดงถึงความเมตตาอันล้ำลึกเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงพลังใจอันไม่อาจวัดประมาณของพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งช่วยเหลือสัตว์โลกก่อนความหลุดพ้นของตนเอง ในด้านภูมิศาสตร์ ศักดิ์สิทธิ์ คัมภีร์อรรถกถาฝ่ายจีนกล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์กับ “เขาเก้ายอด” (จีวฮวาซาน) หนึ่งในภูเขาศักดิ์สิทธิ์สี่แห่งของพระโพธิสัตว์ในประเทศจีน โดยตำนานเล่าว่า พระองค์เคยอุบัติเป็นพระภิกษุผู้มีจิตบริสุทธิ์ บำเพ็ญภาวนาและโปรดสัตว์ ณ เขาแห่งนี้เป็นเวลายาวนานหลายสิบปี จนสถานที่นั้นกลายเป็นศูนย์กลางการบูชาพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดความศรัทธามานับพันปี (พระวิศวกัทรเชยเกียรติ, 2552)

2. ลักษณะบารมีที่ปรากฏในพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ เมื่อเอ่ยถึง “พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์” ภาพแรกทีผุดในใจของผู้ศรัทธามหายานคือพระโพธิสัตว์ผู้มีหัวใจใหญ่กว่าผืนแผ่นดิน และมีความอ่อนโยน ใจดีมหาสมุทร พระองค์คือผู้ประกาศมหาปณิธานอันยิ่งใหญ่ที่ก้องไกลว่า “ตราบใดที่สัตว์นรกยังไม่หมดสิ้น ข้าจะไม่ขอตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า” คำประกาศนี้ไม่ได้เป็นเพียงถ้อยคำ แต่เป็นหัวใจของบารมีทั้งหลายที่พระองค์สั่งสมมาอย่างยืดยาว ซึ่งสะท้อนผ่านเรื่องเล่ามากมายใน กษิติครรภ์โพธิสัตว์มูลปณิธานสูตร (พระวิศวกัทรเชยเกียรติ, 2552) ซึ่งได้ปรากฏบารมีอันที่เป็นนาเรียนรู้ เพื่อยกคุณธรรมทางด้านจิตใจในมุมมองของพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะอธิบายแต่ละบารมีที่ปรากฏเป็นลำดับต่อไป

สำหรับเรื่องเล่าที่งดงามและสะเทือนใจที่สุดเรื่องหนึ่งคือ “อดีตชาติที่พระองค์เป็นธิดา กษัตริย์” ซึ่งพบในภาคต้นของพระสูตร ธิดาผู้มีความกตัญญูซึ่งผู้คนทั้งสวรรค์และมนุษย์สามารถรับรู้ ได้ เธอได้บำเพ็ญกุศลทุกอย่างเท่าที่ทำได้เพื่อช่วยมารดาที่ตกนรกภูมิ ความรักอันบริสุทธิ์ผลักดันให้ เธอตั้งมหาปณิธานว่า แม้ต้องลงไปในแดนนรกอันมืดม่น ก็ยินดีทำเพื่อให้มารดาพ้นทุกข์ ความ อุตสาหะและเมตตาเบื้องต้นนี้ คือ เมตตาบารมี และกรุณาบารมีที่งดงามที่สุดรูปหนึ่ง (พระวิศวัทร เชื้อเกียก, 2552) นอกจากเมตตาอันกว้างใหญ่ไพศาลแล้ว เรื่องราวเหล่านี้ยังเผยให้เห็น ขันติบารมี ที่มั่นคงราวกับภูผา พระกษิตีครรภไม่เคยนั่นไหวต่อทณฑ์แห่งอบายภูมิ ไม่เคยหุดลงไปลอบ ประโลมสรรพสัตว์ที่กำลังทุกข์ทรมาน ขันติที่ไม่เห็นแก่ตนเช่นนี้ (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2540) เตือนว่า เป็นหัวใจสำคัญของโพธิสัตว์ในสายมหายาน เพราะ “ความอดทนต่อทุกข์ของผู้อื่น คือเครื่องพิสูจน์ ความเป็นโพธิสัตว์อย่างแท้จริง”

อีกบารมีที่โดดเด่นราวกับแสงประทีปคือ อธิษฐานบารมี คำประกาศยิ่งใหญ่ของพระองค์ว่า “จะไม่ตรัสรู้ トラบใดที่นรกยังไม่ว่าง” เป็นสัญลักษณ์แห่งเจตจำนงอันมั่นคงที่สุดในคัมภีร์มหายาน พระวิศวัทรอธิบายไว้อย่างไพเราะว่า ปณิธานนี้มีไว้เพียงสัญญา แต่เป็น “คำมั่นสัญญาต่อสรรพสัตว์ ทั่วทั้งโลกธาตุ” (พระวิศวัทรเชื้อเกียก, 2552) ซึ่งถือว่าอยู่ในเงื่อนไขของปณิธานในความปรารถนา พุทธภูมิของพุทธศาสนา มหายาน โดยจะขอชนสัตว์ให้พ้นโสมสสารบรรลุมรรคผลก่อนตนจึง ขอบรรลุธรรมเป็นคนสุดท้าย (พระมหามิตร วิฑิตปญฺโญ, ม.ป.ป.)

สุดท้าย ปัญญาบารมี ก็ปรากฏอย่างลึกซึ้งในพระสูตร โดยเฉพาะเมื่อพระกษิตีครรภอธิบาย “เหตุแห่งบาปกรรม” ของสัตว์โลกอย่างเป็นระบบ ทั้งเหตุแห่งการตกนรก การเวียนว่าย และหนทาง แห่งการถอนตนจากกรรมอันหนัก เนื้อหาส่วนนี้เป็นการผสมผสานระหว่างกรุณาและปัญญาอย่าง สมบูรณ์แบบ เพราะการช่วยสรรพสัตว์มิได้มีเพียงการปลดปล่อยประโลม แต่ต้องทำให้เขามองเห็นเหตุ แห่งความทุกข์ด้วยปัญญาที่แจ่มชัด เมื่อรวมบารมีทั้งหมด ทั้ง เมตตา กรุณา ขันติ อธิษฐาน และ ปัญญา จึงเห็นภาพของพระกษิตีครรภโพธิสัตว์ในฐานะ “ผู้แบกรับทุกข์ของเวไนยสัตว์” ซึ่งในทาง ปฏิบัติของพระพุทธานุภาพมหายาน ในการมุ่งสู่พุทธภูมิ คือกระบวนการบำเพ็ญพระโพธิญาณ อันเป็นการฝึกตนให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ ทั้งด้านเมตตา กรุณา และปัญญา เพื่อ เกื้อกูลสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ ในแต่ละภพชาติ พระโพธิสัตว์ต้องสั่งสมบารมีต่าง ๆ อย่าง ต่อเนื่อง ทั้งทานบารมี ขันติบารมี ปัญญาบารมี และอธิษฐานบารมี เพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์และมั่นคง ยิ่งขึ้นเมื่อบารมีทั้งปวงถึงความสมบูรณ์ พระโพธิสัตว์ย่อมก้าวสู่พุทธภูมิด้วยความตั้งมั่น พร้อมทำ ประโยชน์แก่สรรพสัตว์ในโลกอย่างไม่หวั่นไหว (พระมหามิตร วิฑิตปญฺโญ, ม.ป.ป.) และด้วยเหตุนี้เองที่ ทำให้พระองค์เป็นหนึ่งในพระโพธิสัตว์ที่ชาวจีน-ไทย-ญี่ปุ่นนับถือมากที่สุดในปัจจุบัน โดยมีคติการ นับถือพระกษิตีครรภนับเป็นคติเก่าแก่ที่เกิดขึ้นอินเดียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 แต่ไปแพร่หลายในจีน และญี่ปุ่น ซึ่งท่านยังได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ใหญ่ในนรก ซึ่งมีความเชื่อให้ในการช่วยญาติของผู้ที่นับ

ถือไม่ให้ถูกหลงใหลในนรก และ ท่านยังเมตตาประทานบุตรให้ด้วย นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออีกว่า ถ้าชาตินี้เกิดมาไม่สวย ถ้าหมั่นบูชาพระองค์แล้วชาติหน้าจะเกิดมาหน้าตาดี (Museum Press, ม. ป. ป.)

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาได้เสนอองค์ความรู้ใหม่คือรูปแบบเรื่องเล่าพระโพธิสัตว์กษิตีครรภพระโพธิสัตว์ มี 3 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

1. K - Ksitigarbha's Core คือแกนกลางแห่งมหาปณิธาน ประกอบด้วย มหาปณิธาน การรวมกันระหว่างพระมหากรุณาธิคุณและพระมหาปัญญาธิคุณ
2. S - Structural Journey คือโครงสร้างการเผชิญอุปสรรค ประกอบด้วยการเดินทางออกจากสภาวะเดิมเพื่อเผชิญหน้ากับความขัดแย้งทางศีลธรรม และการใช้พื้นที่เชิงสัญลักษณ์ เช่น นรกภูมิ หรือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเวทีในการพิสูจน์ความแข็งแกร่งของจิต
3. P - Progressive Perfections คือ ลำดับขั้นแห่งบารมี คือเสียสละขั้นต้น เช่น การสละทรัพย์สิน เพื่อช่วยผู้อื่น อุปบารมีคือ การเสียสละที่ทวีความเข้มข้น เช่น การสละอวัยวะ หรือเลือดเนื้อ และปรารถนาคือการเสียสละสูงสุด แม้ชีวิตก็ยอมสละเพื่อรักษาธรรมและช่วยเหลือสรรพสัตว์

K-S-P Model ชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าทางศาสนาไม่ได้มีไว้เพื่อความบันเทิงหรือปาฏิหาริย์เท่านั้น แต่ทำหน้าที่เป็นจำลองสถานการณ์ทางจริยธรรมที่ช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจว่าบารมีขั้นสูงสุดสามารถบรรลุได้ผ่านการตั้งปณิธานที่มั่นคง (K) ผ่านการเผชิญหน้ากับบททดสอบในชีวิต (S) และการยกระดับความเสียสละอย่างต่อเนื่อง (P) ดังภาพที่ 1

K-S-P MODEL

รูปแบบเรื่องเล่าพระโพธิสัตว์กษิตีครรภพระโพธิสัตว์

ภาพที่ 1 ภาพประกอบ 1 K-S-P Model

บทสรุป

การเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการบันทึกชีวประวัติเพื่อความเลื่อมใส แต่เป็นกลไกการสื่อสารหลักธรรมและจริยธรรมให้เข้าใจง่าย ซึ่งมักมีโครงสร้างเฉพาะ เช่น การเดินทางและการเผชิญอุปสรรคเพื่อทดสอบระดับความยิ่งยวดของบารมี ในมิติด้านหลักธรรมบารมี คือคุณธรรมที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุด แบ่งเป็น 10 ประการ และจำแนกความเข้มข้นเป็น 3 ระดับ ได้แก่ บารมีขั้นต้น อุปบารมี และปรมัตถบารมี ซึ่งสะท้อนผ่านเรื่องเล่าในภพภูมิต่างๆ ทั้งมนุษย์ สัตว์ และเทพ โดยเฉพาะการเล่าเรื่องในภพภูมิเทพที่ใช้สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นฉากหลัง เพื่อสร้างสัมมาทิฐิและตอกย้ำโนคติเรื่องกฎแห่งกรรม สำหรับพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ถือเป็นตัวแทนอุดมคติมหากษัตริย์ที่โดดเด่นด้วยพระมหาปณิธาน ในการชะลอการบรรลุพุทธภูมิเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ในนรกให้หมดสิ้นก่อน เนื้อหาใน กษิติครรภโพธิสัตว์มูลปณิธานสูตร ได้ฉายภาพบารมีที่ชัดเจน เช่น เมตตาบารมี และกรุณาบารมี จากอดีตชาติที่ทรงเป็นธิดากษัตริย์ผู้กตัญญูบำเพ็ญกุศลช่วยมารดา ชนติบารมี ที่มั่นคงต่อการกิจในอบายภูมิ และ อธิฐานบารมี ที่แน่วแน่ต่อปณิธาน และปัญญาบารมี ในการชี้แนะเหตุแห่งกรรม การผสมผสานบารมีเหล่านี้ทำให้พระองค์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของผู้แบกรับทุกข์แทนเวไนยสัตว์ และเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- ธิติภัทร จรูญชัยกุลเจริญ. (2566). การอธิษฐานในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาคติชนวิทยา. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ประจักษ์ ประภาพิตยาร. (2529). เทวดานุกรมในวรรณคดี. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). เรื่องเหนือสามัญญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมดา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). บารมียิ่งยวดหรือยิ่งใหญ่. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: ม. ป.พ.
- พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี. (2564). ปัญหาปรัชญา ปฐมบทแห่งปรัชญา: จากตะวันตกสู่ตะวันออก. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามิตร ฐิตปญโญ. (ม.ป.ป.). พระพุทธศาสนามหากษัตริย์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- พระวิศวกัทรเชื้อเกียรติ. (2552). พระกษิติครรภโพธิสัตว์มูลปณิธานสูตร (พระสูตรว่าด้วยปณิธานเมื่ออดีตของพระกษิติครรภโพธิสัตว์). กรุงเทพมหานคร: กิตติพรการพิมพ์.

- พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ). (2554). การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของ
พระพุทธศาสนา เกรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เพลโต. (2559). *รีพับลิก* (เวธัส โพธารามิก, ผู้แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 3). สมุทรสาคร: พิมพ์ดี.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม และพระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑฺโฒ. (2564). บทบาทของเทวดาที่ปรากฏใน
พระไตรปิฎก. *รายงานการวิจัย. คณะศาสนาและปรัชญา* ทุนเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่
ตำแหน่งทางวิชาการ สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปี
งบประมาณ 2564: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*.
(พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป. (2546). *เรื่องพระโพธิสัตว์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทส่องสยามจำกัด.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2540). *ประวัติศาสตร์ศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2543). *พุทธศาสนมหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข)*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- Castle, G. (2007). *The Blackwell Guide to Literary Theory*. Oxford: Blackwell Publishing
Ltd.
- Greimas, A. J., (1983). *Structural Semantics: An Attempt at a Method*. Trans. By
Daniele McDowell, Ronald Schleifer, and Alan Velie. Lincoln: University of
Nebraska Press.
- Kalupahana, D. J. (2008). *A Path of Morals Dhammapada*. Dehiwala: Buddhist
Cultural Centre.
- Museum Press. (ม.ป.ป.). *พระกษิติครรภ์ พระมาลัย ผู้มาโปรดสัตว์ในนรก*.
[https://www.museum-press.com/content/394/พระกษิติครรภ์-พระมาลัย-ผู้มาโปรด
สัตว์ในนรก](https://www.museum-press.com/content/394/พระกษิติครรภ์-พระมาลัย-ผู้มาโปรดสัตว์ในนรก)
- Reynolds, F. E. (2002). *Rebirth Traditions and the Lineages of Gotama: A Story in
Theravada Buddhism Sacred Biography in the Buddhist Traditions of South
and Southeast Asia*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

- Stuart, H. (1992). *The Question of Cultural Identity, In Modernity and Its Future*. edit by Stuart Hall, David Held and Tony McGrew. Cambridge: Polity Press.
- Vladimir, P. (1968). *Morphology of the Fairy Tale* (Trans. by Laurence Scott, 2nd rev. ed.). Austin: University of Texas Press.

